

KOMMENTÁRMUZEOLÓGIA

A kommentármuzeológia néven leírt módszer az új muzeológia és a judaizmus klasszikus interpretációs hagyományának elveit és módszertanát ötvözi. A fogalom más múzeumtípusok számára is mintát adhat arra, hogy egy forrásközösség múzeumi örökségét hogyan lehet adekvát, ugyanabból a kultúrából – és akár az ókorból – ered „saját” módszertannal, ma is releváns módon bemutatni.

A kommentár

A kommentár sokféle kontextusban, általánosan használt fogalom. Jellemzően a régebbi szövegek analitikus magyarázatát, esetleg más szempontú elemzését, magyarázatát értjük rajta. Modern művészeti és recepcióesztétikai használatát Hans Georg Gadamer 1960-ban megjelent *Igazság és módszer (Wahrheit und Methode)* című műve vezette be (Gadamer 1984). A kommentár a judaizmus egyik legjellemzőbb műfaja, ahol azonban nem pusztán filozófiai **szövegértelmező módszer**ként, hanem a zsidó kultúra szakrális elemeként is értelmezhető.

Toronyi Zsuzsanna: A zsidó szövegértelmezés különböző módszereit elsőként Rabbi Smuel ha Nagid foglalta össze a 12. század közepén. Listáján a következők szerepelnek: kiegészítés, magyarázat, rákérdezés, nehézség, megoldás, cáfolat, támogató vélemény, ellentmondás, szükségesség, hagyomány és interpretáció. A módszer figyelemre méltó eszköze a „nyitva hagyott kérdés” (héber, arámi: 'teyku'), amely egy probléma megoldását a későbbi magyarázókra bízta.

A zsidó hagyomány szerint a Szináj-hegyi kinyilatkoztatáskor az írott tannal (Tóra, Mózes öt könyve) együtt valamennyi szóbeli kiegészítése, magyarázata, kommentárja is átadatott, amelyek a szövegek folyamatos tanulmányozása, reinterpretációja során bomlanak ki minden nemzedék számára. Eszerint a dolgok jelentése eredendően kapcsolódik a megélt tradícióhoz, abban immanensen benne van, és mindenkori kortárs értelmezésük megtalálása a folyamatos tanulmányozás során válik lehetségessé (Scholem 1971: 289.). A zsidó nép szellemisége ennek a szóbeli hagyománynak, a több száz rabbi szövegértelmezési hagyományát a 6. századra írásban is rögzítő Talmudnak a folyamatos tanulmányozása, újabb és újabb kérdésselvetések és viták során alakul (Fishman 2011: 121–122.). A régi viták és értelmezések pedig ugyanúgy részei a mai tradíciónak, mint az újabb közelítések. Fontos eleme ennek a gyakorlatnak, hogy az időközben **meghaladott vagy elvetett** gondolatokat ugyanúgy folyamatosan tanulmányozza, mint az elfogadottakat.

Toronyi Zsuzsanna: Ezt a jelenséget magyarázó klasszikus talmudi szöveg: „Rabbi Abba mondta Smuél nevében: Három éven át vitatkozott Sámáj iskolája és Hillél iskolája. Sámáj iskolája azt mondta: a halaha (vallástörvény) a mi nézeteink szerint van. Ekkor megszólalt az égi hang: mindkettők szavai az élő Isten szavai, de a törvény Hillél iskolája szerint van.” (Talmud Bavli Erubin 13a). Azaz mindkét vélemény fontos és tanulandó, de a mindennapi életben az egyik véleményben megfogalmazottak szerint kell eljárni.

A kommentár ma is élő műfaj, a szövegek értelmezése a zsidó közösségek folyamatos gyakorlata (Schorsch 2003: 171.), s jóllehet a szekularizáció következtében a szövegek tartalma kisebb közösségre gyakorol életmódot befolyásoló hatást, kulturális jelentősége napjainkban sokkal szélesebb körben érvényesülhet, mint bármikor korábban. Az évszázadokon keresztül csak a vallásos zsidó férfiak által tanulmányozott tartalmak és módszertan napjainkban az új kiadásokban, eredeti nyelveken és közérthető angol fordításokban is hozzáférhető szöveg, amely széles körben vált elérhetővé akár olyan csoportok számára is, amelyek korábban távol maradtak tőle. Ennek várható következménye, hogy olyan kommentárok, magyarázatok és *más hangok* is megjelenhetnek, amelyek korábban nem (például a női olvasatok), ezáltal erősödik a tartalmakat eddig is erősen jellemző többszólamúság, multiperspektivitás és szubjektivitás.

A fogalom

A kommentármuzeológia elméletét a **zsidó muzeológia** lehetséges módszertani ajánlásaként fogalmaztam meg (Toronyi 2012).

Toronyi Zsuzsanna: Miért beszélgetünk zsidó muzeológiáról? A zsidó múzeumokat a modern európai múzeumok elterjedése után egy évszázaddal, a 20. század első évtizedeiben alapították: az emberiség közös civilizációját bemutatni vágyó enciklopédikus múzeumok, vagy a nemzetállamok közös kulturális emlékezetét megőrző nemzeti múzeumok mintájára. Ezek azonban a 19. század végére már szakosodtak, enciklopédikus gyűjteményeikből kiváltak a néprajzi, a szépművészeti vagy az iparművészeti gyűjtemények. A zsidó múzeumokban ez a szétválás nem történt meg, gyűjteményeik a mai napig az alapításkorabeli elvek szerint épülnek, és csak az interpretáció hangsúlyai jelentenek különbséget.

A kommentármuzeológia fogalom megalkotására, definiálására, elméleti és módszertani kidolgozására egyrészt azért volt szükség, hogy a judaizmus **emlékezetmegőrző** és örökség-továbbadó gyakorlatába minél szervezettebben integrálható legyen a múzeum viszonylag új intézménye. Másrészt a zsidó hagyomány interpretációs gyakorlatának adaptációjával lehetett a zsidó múzeumi örökség kiállításakor azt a módszertant alkalmazni, amely a **kiállított kultúra**, s egyben az önreflexív módon láthatóvá váló muzeológia alapvető jellegzetessége.

„A zsidók az emlékezet népe voltak mindaddig, amíg a világ felé nyitásuk szükségessé nem tette számukra (is) a törtéskéneket.” (Pierre Nora)

A gondolat, hogy a hagyományos zsidó gondolkodás elemeit és módszertanát a szekuláris életben is alkalmazni lehet, Haim Nahman Bialik 1917-ben megfogalmazott, a kulturális cionizmus alapjait jelentő tétéleire vezethető vissza (Bialik 2000: 45–87.). A formálódó szekuláris zsidó nemzeti identitás alakításában kulcsfontosságú a diaszpórában elsősorban a vallási tudatossághoz kapcsolódó jelenségek átértékelése, adaptálása a szekuláris életbe (Ohana 2000: 3–4.).

A kommentármuzeológiaiaként megfogalmazott elmélet nem új szemléletet ír le, hanem az általános muzeológiában már ismert elemekből felépített gyakorlatot értelmez; esetünkben a judaizmus filozófiai rendszerében. A múzeum intézményének demokratizálódásával, az új muzeológia, a diszkurzivitás és a részvételi muzeológiai gyakorlatok megjelenésével mindaz, amit a judaizmus szövegértelmező gyakorlatából tanulhatunk, már jelen van a múzeumokra vonatkozó kritikai gondolkodásban. Definiálása, rendszerbe foglalása ugyanakkor azzal járhat, hogy elemeinek tudatosításával, összefüggéseinek feltárásával tudatosabban alkalmazzuk e gyakorlatokat.

Új muzeológia és többszólamúság

A modern tudományos múzeumok a múlt, elsősorban esztétikai értékeik vagy hatalmi szimbólumaik miatt fontos tárgyait teaurálták és tették közszemlére oly módon, mint az ikonokat vagy bálványokat: elérhetetlenül, érinthetetlenül, a vita és a kérdés lehetőségét kizárva (Duncan 1995). A 20. század utolsó harmadában megjelenő, a hagyományos múzeumi közelítést megújító új muzeológia jelentősebb társadalmi szerepet szán a múzeumoknak. Elvei szerint az örökséget őrző intézményeknek folyamatos kommunikációt kell folytatniuk a forrásközösségekkel, és aktív szerepet vállalniuk a közösségek identitásának megőrzésében és alakításában. Az új muzeológiában a kiállítás tükröt tart a közönség elé, újabb és újabb kérdések felvetésével támogatja az eltérő felkészültséggel érkező látogatókat, ami segíti a felelősségteljesebb társadalmi gondolkodás kialakítását. Ebben a szemléletben a kiállításon csak a jelentésteli tárgyaknak van szerepük, melyek narratívái a múzeumot létrehozó társadalom közösségi emlékezetének és identitásának elemeit közvetítik. A különböző interpretációk viszont nem egymástól elkülönítve, hanem a hagyományos (művészettörténeti, etnográfiai, történeti stb.) múzeumi tárgyértelmezéseket ötvözve, egymást kiegészítve jelenhetnek meg (Bal 1996: 201–208.).

A jelenkori múzeumi praxis egy másik új jelensége, a textuális értelmezés, amely a tárgyakat, a tárgyak egymásmellettségét és a kiállítást befogadó teret egységként kezeli, a kiállítási narratívát pedig összefüggő jelentéstartalommal rendelkező szöveggént értelmezi (Mason 2011: 17–33.). Ebbe illeszkedik a judaizmus szövegértelmező gyakorlatának muzeológiai adaptációja: a kulturális örökség

megőrzött és továbbadott elemeit a vonatkozó interpretációs korpuszsal együtt mutatjuk be, ami többszólamúságot eredményez. Ugyanazt a módszert folytatjuk a tárgyak esetében, mint amelyet a zsidó hagyomány a szövegekkel kapcsolatban folyamatosan elvégez. Tehát az új muzeológia nyitott és kritikai gyakorlata, illetve a judaizmus hagyományán (is) alapuló zsidó muzeológia egyaránt járatos a többszólamúság megteremtésében.

A kommentármuzeológia gyakorlata

A kommentármuzeológia a fent leírt gyakorlatot jelenti. A szövegek helyett a tárgyi korpuszt kell a lehető legelmélyültebb, elemző értelmezésnek alávetni, utalásait, kapcsolatait, valamennyi lehetséges narratíváját feltárni. Hasonlóan a tórai szöveghagyományhoz, a tárgyak csak a vázat, a korpuszt jelentik, amelyhez minden nemzedéknek, minden értelmezőnek meg kell találnia saját korszaka és élethelyzete kommentárját és magyarázatát (Scholem 1969). A hagyományos zsidó módszert alkalmazhatjuk a múzeumi tárgyértelmezés és **bemutatás (kiállítás)** során is: kommentálni, kontextualizálni kell – ebben az esetben nem a szövegeket, hanem a kiállított, értelmezésre felkínált tárgyakat.

Torony Zsuzsanna:A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár *Tamid – Mindig* című állandó kiállítása (2017) ezt a tárgyak egymás mellé helyezésével, a hozzájuk kapcsolódó szövegekkel oldja meg. A szövegek kérdéseket, dilemmákat fogalmaznak meg, amelyekre a látogatók a tárgyak alapján maguk találhatják meg a válaszokat. A szövegek mellett elhelyezett tárgyak többféle választ is lehetővé tesznek, esetenként szövegek nélkül is fontos ellentmondásokra, feszültségekre világíthatnak rá.

Ezzel a módszerrel feltárható a tárgyak számos eddigi és lehetséges későbbi narratívája, értelmezési lehetősége, valamint a tárgyak, kiállítási elemek közötti belső kapcsolatok rendszere is. A judaizmus Talmud-tanulás gyakorlatához hasonlóan itt sem kész válaszok és értelmezési rendszerek tárulnak fel a látogatók számára, hanem azt segíti a kiállítás, hogy a sokféle – esetenként akár egymásnak ellentmondó – lehetséges olvasat között mindenki megtalálja a számára megfelelőt, és főleg: további kérdéseket fogalmazzon meg.

A kommentármuzeológia módszerével elkerülhető, hogy a múzeumi örökség csak múzeumtípusok (művészeti, etnográfiai, történeti stb. múzeum) szerint, az adott szakmuzeológiák értelmezési keretrendszerében legyen megismerhető. A módszertan segítheti továbbá a multidiszciplináris értelmezést, mellyel újabb kapcsolatot tár fel tárgyak és jelenségek között. A kommentármuzeológia perspektívájából a kiállítási tárgyak nem előre ismert történetek és már kész múzeumi narratívák illusztrálására szolgálnak, hanem a gyűjteményi tárgyak valamennyi lehetséges olvasatát (kommentárját) bemutatva, autonóm, a tárgyakból is kibontható jelenségeket és jelentéseket mutatnak be. A befogadás nem a folyamatos, lineáris olvasást, hanem a különböző részek kreatív egymás mellé csatolását – tulajdonképpeni linkelését – kívánja. Ez a hagyományos zsidó tanulás gyakorlata is, ami nagyon hasonló az online ismeretszerzéshez,

amelyben az ismeretek befogadásának nem előre megszabott rendje van, hanem a hiperlinkek segítségével a különböző gondolati egységek, szövegtestek együttes értelmezését kívánja.

A kommentármuzeológia mint részvételi gyakorlat

A kommentármuzeológia a zsidó múzeumokban a hagyományos muzeológiai gyakorlat helyett a judaizmus saját interpretációs rendszerét használja a materiális és szellemi kultúra megértéséhez. Ez nemcsak a tárgyakban és a kiállított anyagokban rejlő tartalmakat teszi láthatóvá, hanem egyúttal a feldolgozásukhoz szükséges módszertant is.

Toronyi Zsuzsanna:A múzeum mint intézmény zsidó kulturális integrációja napjainkban zajló folyamat: amikor az új muzeológia szemlélete és módszertana beilleszthetővé válik a zsidó kollektív gondolkodásmódba. Az örökség megőrzése és értelmezése ezáltal kvázi-szagrális folyamattá lép elő, amelyben a hagyományos zsidó módszertan alkalmazása biztosítja a közös kulturális örökség megőrzését, a zsidó hagyománynak megfelelő interpretációját.

A múzeumlátogatás az első nyilvános gyűjtemények megalapítása óta „multimédia-élmény”: a látogató egyidejűleg nézi a bemutatott tárgyakat, olvas róluk a magyarázó feliratokon, értelmezi az őt körülvevő teret, a rendezők által kreált vizuális és egyéb jeleket. A tárgyak egymás mellé helyezése, sorrendisége, kiemelése mind olyan hozzáadott értelmező tartalmak, amelyek együttesen jelentik a múzeumi élményt. Az új muzeológiában fontos szerepet kap a részvételen és együttműködésen alapuló múzeumi munka, amely módszertani apparátusával lehetővé teszi a kiállítás kommentelését és aktív alakítását. Így a bemutatott kulturális jelenségek nem lezártak, hanem a kommentár gyakorlatával folyamatosan bővülő tartalmakat eredményezhetnek. A kommentármuzeológia tehát olyan gyűjtemények és kiállítások bemutatásában is alkalmazható, amelyekkel kapcsolatban már nem a saját módszertan bemutatása, hanem a forrásközösség és a multiperspektivitás érdekében a nem a forrásközösséghez tartozó vélemények és perspektívák aktív bevonása a cél.

Toronyi Zsuzsanna

Irodalom

Bal, Mieke 1996 *The Discourse of the Museum*. In: Greenberg, Reesa – Nairne, Sandy – Ferguson, Bruce W. (eds.): *Thinking About Exhibitions*. Routledge, London, New York, 201–218. (magyarul: Bal, Mieke 2000 *A múzeum diskurzusa. Ex Symposion*)

Bialik, Haim Nahman 2000 *Halachah and Aggadah*. In: *Revelment and Concealment. Five Essays*. Ibis Editions, Jerusalem, 45–87.

Carmell, Aryeh 1998 *Aiding Talmud Study*. (Fifth, revised edition). Jerusalem – New York, Feldheim, 68–76.

Duncan, Carol 1995 *Civilizing Rituals: Inside Public Art Museums*. Routledge, New York.

Fishman, Talya 2011 *Becoming the People of the Talmud. Oral Torah as Written Tradition in Medieval Jewish Cultures*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 121–122.

Freedman, Harry 2014 *The Talmud – A Biography. Banned, Censored and Burned. The book they couldn't suppress*. Bloomsbury Publishing, London, 214.

Gadamer, Hans Georg

1984 *Igazság és módszer*. Ford. Bonyhai Gábor. Gondolat, Budapest.

1991 Szöveg és interpretáció. Ford. Hévízi Ottó. In: Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi, Budapest, 17–41.

Mason, Rhiannon 2011 Cultural Theory and Museum Studies. In: Macdonald, Sharon (ed.): *A Companion to Museum Studies*. Wiley-Blackwell, Oxford, 17–33.

Nora, Pierre 1999 Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. Ford. K. Horváth Zsolt. *Aetas*, 3. http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm

Ohana, David 2000 *The Origins of Israeli Mythology. Neither Canaanites nor Crusaders*. Cambridge University Press, Cambridge.

Scholem, Gershom

1969 Tradition and Commentary as Religious Categories in Judaism. *Studies in Comparative Religion*, 3., 3.

1971 Revelation and Tradition as Religious Categories in Judaism. In: uő: *The Messianic Idea in Judaism and Other Essays on Jewish Spirituality*. Schocken, New York, 289.

Schorsch, Ismar 2003 *From Text to Context. The Turn to History in Modern Judaism*. Brandeis University Press, Tauber Institute, Boston.

Sweeney, Eileen: Literary Forms of Medieval Philosophy.

<https://plato.stanford.edu/entries/medieval-literary/>

Toronyi Zsuzsanna 2012 Museums Wissenschaft des Judentums: Narratives of Judaica (kézirat; konferencia-előadás); European Association for Jewish Studies workshop, University of Oxford, Yarnton Manor, July 23–26 (2012)